

Vanhan persoonallisen passiivin jatkajiako?

Suomen murteiden rakennetyypistä *minä (sinä, hän) viedään* ja eteläviron persoonallisesta passiivista

TAPANI LEHTINEN

Tässä kirjoituksessa tarkastelen kahta itämerensuomen passiivirakennetta. Toinen on suomen murteiden tyyppi *minä (sinä, hän) viedään*, jossa passiivisen predikaatin persoonapronominiobjekti on nominatiivissa kuten substantiivi eikä *t-* tai *n-*loppuisessa akkusatiivissa eikä myöskään partitiivissa. Toinen rakenne on eteläviron monipersonainen, kongruoiva passiivi *ma vījā 'minut viedään' : sa vījāt 'sinut viedään' : timā (tiā) vījās 'hänet viedään'* jne. Ilmaustyyppinä on pidetty todisteena siitä, että myöhäiskantasuomalainen passiivi olisi ollut persoonallinen: tyyppien on sanottu osoittavan, että passiivin nykyinen objekti olisi aikanaan ollut subjekti, ja eteläviron passiivin persoonataivutuksen on ajateltu osoittavan lisäksi, että myöhäiskantasuomen passiivi olisi taipunut persoonassa. Ks. esim. Ojansuu 1909: 103—104, O. Ikola 1959: 41—43, Posti 1961: 365.

Tarkoitukseni on kuitenkin näyttää, että nämä ilmaustyyppit eivät ole kantasuomalaisia vaan myöhäsyntyisiä. Suomen rakennetyyppi *minä viedään* on substantiiviobjektillisten passiivirakenteiden (esim. *Kalle viedään*) mallin mukaan määrädellytyksin syntynyt analogiarakenne, ja myöhäisenä — vaikka hiukan toisella lailla syntyneenä — on täysi syy pitää myös eteläviron persoonassa taipuvaa passiivina.

1.

Kuten tunnettua, kirjasuomen persoonapronomininit ja henkilöön viittaava interrogatiivinen *ken* ovat objektina ollessaan *t-*loppuisessa akkusatiivissa usein silloinkin, kun muut *nomininit* ovat nominatiivissa, esim. imperatiivin (paitsi yks. ja mon. 3 persoonan), passiivin ja eräiden yksipersonaisten ilmausten yhteydessä:

Tuo hänet tänne.

Hänet pitää tuoda tänne.

Hänet tuodaan tänne.

Hänet on tuotu tänne.

Tuo Kalle tänne.

Kalle pitää tuoda tänne.

Kalle tuodaan tänne.

Kalle on tuotu tänne.

Samoin on laita mm. silloin, kun nämä pronominit esiintyvät eksistentiaalilauseen subjektina:

Minulla on hänet.

Minulla on Kalle.

Laajalti suomen länsimurteissa ja osassa itämurteitakin varsinkin passiivin yhteydessä käytetty persoonapronomini on kuitenkin nominatiivissa: sanotaan siis esim. *Hän tuodaan tänne; Minä vietiin Riihimäelle*. Niin yleistä kuin passiivin yhteydessä nominatiivimuotoisen persoonapronominin käyttö ei ole imperatiivin yhteydessä, mutta siitäkin on esimerkkejä, siis esim. sellaisia kuin *herätä minä, kutsukaa minä häihin*. Muut rakenteet, joissa pronomini on kirjakielen mukaan akkusatiivissa mutta substantiivi nominatiivissa (esim. *Hänet ~ Kalle pitää tuoda tänne*), ovat murreteksteissä siksi harvinaisia, että minulla ei ole riittävästi aineistoa persoonapronominien käyttäytymisen valaisemiseksi niissä.

Seuraavat esimerkit nominatiivimuotoisen persoonapronominin käytöstä passiivin yhteydessä ovat enimmäkseen Muoto-opin arkistosta (MA) ja Lau-seopin arkistosta (LA) mutta osaksi myös kirjallisuudesta. Käytössäni ovat olleet myös maisteri Lea Laitisen poimielmat; lausun hänelle parhaat kiitokseni. Lisäksi olen käynyt läpi Euroopan kielikartastotyötä varten v. 1976 kootun kyselyaineiston siltä osin kuin se valaisee aihettani (kyselyohjelman n:ot 30—33). Tätä aineistoa en kuitenkaan siteeraa. — Esimerkkini edustavat yhdistämättömiä aikamuotoja. Liittomuodot, joissa nominatiivi esiintyy laajemmaltikin kuin *hän viedään* -tyypin alueella, otan puheeksi tuonnempana, samoin mm. imperatiivimuodot.

Lounaismurteet.

Pohjoisryhmä: Rauma *mn̄ä tunnetti s̄it* (raumalaisuudesta); *sit hän m̄ärätti jo kontturi* (töihin) (Kirsti Tuominen 1973, MA) / Eura *mun tul jalkan sit niim pahaks et hevosen kans m̄ää viättii suvels sit* (LA 4/1/58) / Hinnerjoki *ko autoi o ni viäräis hän siñk kattoma sit, miähes hautta; ei hän tiär ühtikä mittä et jost hän leikata* (sairaalassa); *ja mep panttin tüähö, em mes s̄änn ol laiñka laiskanasi* (Maija-Liisa Pohja 1966—74, MA) / Kalanti (oli) *nii oikke semssi huutolapsi sit nii, mihi he otetti sit* (LA 17/1/467) / Karjala Tl. *ni siäl mes sit vihitti siäl m a t t i l a salis ni* (LA 31/1/258) / Merimasku *sit m̄ä viättin d̄as takäsi samäm baikka; sit hän viätti sin; em m̄ä tiärs sit jos hes sit kirkos vihitti em m̄ä kūsünūs sem barèmmi mittä* (M.-B. Malmberg 1972, MA).

Itäryhmä: Sauvo *heñ Gasvatetti muñ Gotõnan; m̄ek kesketti sin* (tansseihin) *sit; m̄ek kuskatti aliss̄aḡüm b̄igaḡ gans māta* (Maila Vehmaskoski 1970—73, MA) / Halikko *Sitt h̄ään t̄alletti ulos kevelemä ja annetti silkkine hame yll* (Toivonen 1889: 213); *ja kesketti h̄ään koettama ja see* (kenkä) *sopiski oikke hyvi* (Toivonen 1889: 212) / Perniö *ni mam sanoi ett ei hent voittu ollenka*

pestäkkä ennen ku, tul suvi et, ko ol niin kylm ett ei, ei saat... et hä ensmäne kert -- pesti vast keväl (LA 64/1/11); hää (serkku) kevei jo kolmetoist ku mää tuatti (SKM I 58); Ekki mää sit pesti (SKM I 60); siel mää kannetti sisäl tuppä (Kettunen 1930: 11) / Suomusjärvi oike hän tunnettii Korvenpää nimel (SKM I 64).

Lounaiset välimurteet.

Porin seudun murteet: Merikarvia *ja ko häv viätii, tänne, vanhainkoti h a r - ju u (LA 101/1/396); me (meidät) meinattii panna n o r m a r k u taistelü; olis jouluna tullu vuasi sittä ko häl leikattii (Raija Miikkulainen 1967—68, MA) / Ahlainen hä sano ko hän o määrätty ny tua, l a m p a l u a t o o (LA 103/1/209) / Pomarkku Hän sano että mä tapetaan jollen vaan lakkaa (SKM I 132).*

Ala-Satakunnan murteet: Kokemäki *ja nyt sää tällätääm poijes (LA 122/1/163) / Loimaa Ko hän tiättii semmoseks tarkaks miäheks (SKM I 97); härjät tipahti ja mää tapetaa! (SKM I 98); me viätin mukana sitten tonner r i a l lahrer rannalle; mä pelkäsin et mä nährän; nüs sä viärän sikälättin; sanò et häm pantin hakemär ruakä; häm pantin toisem pähän; kais sä kans mukkan otetän (Raija Kouri 1968—70, MA).*

Turun ylämaan murteet: Pöytyä *meni sit isälläs sanomän kotjas sik kun, meilä poika sätin sik kum mä säti (Lea Laitisen kok:t).*

Someron seudun murteet: Somero *mää meinasin et mää otetaan sit vaan kouluun (LA 161/1/420).*

Länsi-Uudenmaan murteet: Vihti *kum mä viätij junän (Kettunen 1930: 65); mä tellättii lütä hakemän tualt ulkõlt; (mies kysyi minulta, että) näitteks teik ku hän käsketti pois; lehmä unhotti vissi sekavui mistä hän oli tuatu; viätihäm mä kerran hevosellakim pois (työmaalta); (Minä olin) vähä semmone hülkü nil (mieheni) omaisil mä piretti hüvi halpa,arvoisena; mei (= meidät lapset) viätin näpuri (Matti Vilppula 1968—71, MA).*

Hämäläismurteet.

Ylä-Satakunnan murteet: Kiikka *sillon kum mä kastetti; säkö tänne pantin tullë; hän oli pürettü oikem puhhühkis sia; minä viätin sitten sinnes semmoseks kasvattëks (Päivi Ihalainen 1976—80, MA) / Tyrvää sinnek kuistin ettë, minä kannettin sittä, ja hoinnettii; minä viätii yhtem paikkäl lapsia hointän (Kettunen 1930: 22); Sitem minä kans pantiin hakoja hakkaamaan talvella (Virtaranta 1976: 320); kun se pelkäs että hän myrkytetään (Virtaranta 1976: 148); päästettiin hän kotiot taas (Virtaranta 1976: 35); kunne ensimmäisenä jouluna minä talom pöytäänkän syämään käsketty (Virtaranta 1976: 337) / Punkalaidun Ja sikkoma tulii liki aastaav vanhaks ni sim minä viaroteettiij ja... (SKM I 137); Ja seittemättä käyresäni miä viätiin ensi kerral lukusioille (SKM I 138) / Vir-*

rat kun te vihhitän; jos minäkil laitetan tonnet tiellek kävelemän (Helena Jartti 1969—70, MA).

Perihämäläiset murteet: Ruovesi »*Em minä Erkkiä o' kuullu' enkä nähny*», Tiina sano, »*sitte kun minä sinne pantiin menneen*» (Setälä 1883: 187); nüv *varmäh hirtēv veletām minä* (Pirjo Mettänen 1976—79, MA) / Kuru *minä tännet tuatin; kum mā leikattin* (Aune Pirttimäki 1975—77, MA) / Teisko *no kuinkas minä sittet täältä nyn niim pois pannaan* (sairaalasta) (Virtaranta 1964: 152); *kum me kaikista visämmaksi kattottin; se joutu kinnik kerran se vartija perkelej ja me pantin pois pajasta; tultij ja sätettim minä koti, a* (Pirkko Kallio 1969—70, MA) / Messukylä *ja minä pantin sittek karjā* (Kettunen 1930: 52) / Pirkkala *jos se oli – – juavuksis sano että hä heitettiin riihen ettee* (LA 255/1/168) / Tottijärvi *Maanantaiaamuna minä ajettiin ajoisa ylös* (SKM I 178); *Sitte minä kiarottiin suuriev villahuivien, saalij ja vällyjen sissääj ja pantiir rekkeem makkuulle* (SKM I 178) / Sääksmäki *jos oli pitoja, minä olin aina yhtenä, aina, minä viätii* (LA 305/1/93) / Kalvola *häm mārättir r i h i m ä j e l l e*; *minäkiv viätin kirkkōv vaikka ma olij* (vasta) *kahreksav vanha* (Leila Salonen-Purtanen 1975—77, MA).

Etelähämäläiset murteet: Tammela *ja hānkim pakotettiin susikaslaisten karjaan* (LA 319/1/264) / Loppi (Kissa kertoo jättiläiselle:) *ensiks mā leivottin sitte minä paistettin, vielä minu, a pisteltin kin sano* (Juhani Paronen 1959—61, MA) / Hausjärvi *olij kurentoist vanha kum ma ripille laskettin; s e l m a sano kül minä muistan se, j kum minä kastetti; heti kun siältä* (mereltä) *purkki tuli retillem minä viätin sairālān* (Matti Vilppula 1967—68, MA).

Kaakkoishämäläiset murteet: Hollola *Jos jokuu löi kirviel jalkahaas ni häv vietii ehkäsiän tykö* (SKM I 218) / Asikkala *minä vietih h e l s s i n k i* (Kettunen 1930: 82) / Vehkalahti *kum müä, vihitti* (Ritva-Liisa Pitkänen 1969—71, MA).

Pohjalaismurteet.

Keski-Pohjanmaan murteet: Kalajoki *enkä minä küllut* (kirkkoväen jalkojen) *töminä ko minäki puotettin kirkonkatosta* ('kuulutettiin kolmannen kerran') (Raimo Jussila 1969—70, MA) / Himanka *sinä viejähän esikuntahan että öv varuillas; kerram minä laitettiin maltahaja hakehen; häm muka h e r r a - l a h a n tuotihim morsija, nkestihin; me, p pannahan kaikki ührellaisehen kröpihi* (hautaan); *sitte ko mā sinnek k a p e r o h o v* (= hautausmaahan) *viejähän; sä viejähäl linnaha; se* (kesy karhu) *oli murehtinuj ja rākünüm monta päivä että hän nüt tapetahan* (Raimo Jussila 1968—70, MA) / Rautio *aina minä novet-tihin* (kokiksi) *misä oli isop pijot* (Raimo Jussila 1968—71, MA) / Halsua *minä olij jo virenkümmenev vuoren vanha ku minä valittin pühäkoulun opetta-jaksi; tältä vietim minä autolla sinne; sielä minä pantī ensimmäiseks pitähäm pühäkoulu, a* (Paavo Suihkonen 1969—70, MA) / Veteli *joo kyllä sinä tunnet-*

han, sinä oot semmonem mera; minusta nyt tuntuu siltä että minä kiruttamalla tapethan; minäki panthim maate lakanaiv välhin; nïn hän viethin kenttäsaïrälhan (Lea Laitisen kok:t) / *Perho minä pantiin sitte ahtaamaan* (Lea Laitisen kok:t).

Peräpohjan murteet: *Kolari mie nouthin; mie käüthïn tältä hakemassa; sie nouthin kotò;a; ja se itkiki nüt hân hirtethän se sanò; ja mep panthïn täüvenüs-miehiksi nuorile miehile* (Heikki Paunonen 1967—68, MA) / *Karunki Niin kissa meni ja sano sillekin revi ittesti irti ja mene pois vainiolle, sillä sie tapethaan* (2:sti, Salonius 1881: 295) / *Rovaniemi sitte otethim mie kini* (Kettunen 1930: 127).

Savolaismurteet.

Keski-Suomen murteet: Pohj.-Häme *sinä petettiin* (Grotenfelt 1878: 361).

Päijät-Hämeen murteet: *Jämsä kun se kerto sittem mullen sen että mitä vaste hän tapettiin ja kuka...* (Virtaranta 1953: 31) / *Kuhmoinen ja sittem minä pantim paemellikaks sitte hyvin kaovas* (Kettunen 1930: 241); *kun hän tuatin tänne* (Tuula-Marja Erkiö 1969—70, MA).

Keuruun—Evijärven välin siirtymämurteet: *Lappajärvi nin täütäs se että minä hauvvatän suv vierēs; minä vietin sittek kahtomä* (Irma Nieminen 1969—71, MA) / *Alajärvi minä vietiin* (Tuomi 1966: 123).

Kaakkoismurteet:

Kurkijoki *Kaik hyö juotettii saijul ja putistettii niet syökeä rinkelii* (SKM II 340) / *Kirvu sit myö ajetti ulos heä huoniest emänä kans* (Kettunen 1930: 254); *Pienellä laivalla temmattii mie laivaa* (Sirelius 1894: 53) / *Viipuri kyll sie naiaa* (Juusela—Paunonen 1978: 158) / *Uusikirkko Vpl. Jos hää viijää ukkolaa* ('miehelään') *ni siel-o häne kottii* (Ruoppila 1956: 64); *ja hää vieti ukkolaa* (SKM II 278) / *Lavansaari Ku hää sit pantii kirstuu --* (SKM II 259); *Ku hänel* (lapsella) *ei ollu sukulaisii ni hää laitettii mantereë niku kaik köyhät siihi aikaa Lavassaarest* (SKM II 257).

Esimerkkejä on runsaimmin lounais-, hämäläis- ja Keski-Pohjanmaan murteista. Lisäksi on tietoja Peräpohjolasta ja paikoin savolais- ja kaakkoismurteista.

Kuten alussa sanoin, nominatiivin käyttö tämän rakennetyypin pronominiobjektissa on ajateltu johtuvaksi siitä, että pronomini edustaa historiallisesti passiivin subjektia. Näin rakenne tukisi myös sitä syvään juurtunutta käsitystä, että itämerensuomen passiivi olisi ennen ollut persoonallinen. Martti Rapola (1963: 84) näyttää ajatelleen, että passiivisen predikaatin objekti hahmottui yleisesti subjektiksi vielä vanhan kirjasuomen kaudella.

Toisaalta rakenteen on uskottu olevan vierasta, ruotsalaista alkuperää

(Tuomi 1966: 123). Niin luonteva vastine kuin rakenne *hän viedään* onkin ruotsin rakenteelle *han tas bort* (vrt. *jag tas bort*, *du tas bort* jne.), niin yksinomaisena selityksenä sitä ei voi pitää. Tähän viittaa ennen muuta rakennetyypin levikki. Ruotsin vaikutusta rakennetyyppi voisi kyllä olla lounais- ja pohjalaismurteissa, ehkä hämäläismurteissakin, mutta tuskin — ainakaan välittömästi — kaakkoismurteissa, missä sitä niin ikään tavataan.

Juuri tällainen levikki antaa kuitenkin mahdollisuuden omapohjaiseenkin selitykseen. Se perustuu siihen, että rakennetyypin nominatiivimuotoinen persoonapronomini hahmottuu ensi sijassa objektiksi, ei subjektiksi kuten ruotsissa. Objektiksihan rakennetyypin persoonapronomini yleensä onkin nykymurteissa sentään katsottu (näin esim. LA:n koodituksessa, samoin Virtaranta 1976: 336—337), vaikka sen nominatiivimuotoisuus historiallisesti on juonnettu subjektista.

Selitykseni pohjana on havainto, että rakennetyyppi esiintyy ainoastaan murteissa, joissa persoonapronominien akkusatiivimuodot (tai osa niistä, yksikkömuodot) ovat *n*-loppuisia, siis genetiivin kaltaisia. Niin on paitsi länsimurteissa myös kaakkoismurteissa ja ainakin itäisimmissä savolaismurteissakin. Tyyppi *hän viedään* voidaan selittää sellaisten passiivirakenteiden analogiaksi, joissa objektina on jokin muu nomini kuin persoonapronomini t. *ken*. Koska genetiivin kaltaista akkusatiivia ei passiivin yhteydessä käytetä substantiiveista, jotka tietysti ovat objektisanoina verrattomasti yleisempiä kuin persoonapronomininit, niin sitä ei suvaita pronomineistakaan. *t*-loppuisia akkusatiivia ei sen sijaan ole torjuttu, koska se on substantiiveille täysin vieras: sen käyttöä ne eivät ohjaa. Näin siis tyyppi *hänet viedään* on kaikkialla esiintymisalueellaan säilynyt mutta tyyppi *hänen viedään* on osassa aluetta korvautunut tyypillä *hän viedään* (ei kuitenkaan esim. Etelä-Pohjanmaalla).¹

Jos ajatukseni on oikea, niin voi odottaa, että nominatiivimuotoisen substantiiviobjektin malli pyrkii karkottamaan persoonapronominiobjektin genetiivin kaltaisen akkusatiivin myös muista sellaisista rakenteista, joissa substantiiviobjekti on nominatiivissa, mutta vain niissä murteissa, joissa persoonapronominien akkusatiivimuodot ovat *n*-loppuisia. Ainakin imperatiivissa niin näyttääkin olevan laita, vaikka ilmiö ei olekaan yhtä yleinen kuin passiivissa. Seuraavassa joitakin esimerkkejä. Huomattakoon esimerkkien levikki, joka on suunnilleen sama kuin rakennetyypin *minä viedään* (vrt. Grünthal 1941: 5):

¹ Lauseenalkuisen objektin sijojen käyttötaajuudesta antaa viitteitä Hakulisen, Karlssonin ja Vilkun laskelma (1980: 126). Heidän (kirjakielisessä) materiaalissaan, jossa passiivilauseita ei ole eroteltu aktiivilauseista, nominatiiviobjektin osuus on 21 %, genetiiviobjektin 20 % ja *t*-loppuisen akkusatiiviobjektin vain 1 %. Koska aineisto edustaa kirjakieltä, kaikki *t*-loppuiset akkusatiiviobjektit ovat pronomineja, nominatiivi- ja genetiiviakkusatiivit puolestaan muiden nominiluokkien edustajia. Lauseenalkuisen partitiiviobjektin taajuus Hakulisen ym. aineistossa on 58 %. Partitiivi on yleensäkin kirjasuomen objektin tavallisin, tuntomerkitön sija.

Loimaa *se oli sanõnu et viäkäs hän takàsin* (kunnalliskotiin) (Raija Kouri 1968—70, MA) / Vihti *herätä häv* (poika) *vā āmul ūlös* (Matti Vilppula 1968—71, MA) / Ruovesi -- *mutta kuttukā minā häihi* (Pirjo Mettänen 1976—79, MA) / Keuruu *»mitäs haet»?* *Se sannoo: »lapsen kummiā».* *No se sannoo: »ota minā»* (Setälä 1883: 217) / Himanka *se sano että nostakā hän istuhun* (Raimo Jussila 1968—70, MA) / Veteli *tule nyt, minā vetähän täältā pois* (Lea Laitisen kok:t) / Pohjois-Pohjanmaan rantamurre *Ottakaa häj ja antakaa hälles selekää* (Wennola 1897: 69) / Kuivaniemi *jos voimat mennē vähäksi, käükä minā hakemassa* (Liisa Kylmänen 1968, MA) / Jääski—Kirvu *Vie hää, ku tahot* (Sirelius 1894: 53).

Persoonapronominiobjekti on nominatiivimuotoinen jossain määrin yleisemmin passiivissa kuin imperatiivissa. Miksi? Ehkä tässä voitaisiin nyt ajatella äsken puheena ollutta ruotsin vaikutusta: ruotsin rakenteessa *han tas bort* persoonapronomini on subjektina ja siten nominatiivissa mutta imperatiivirakenteessa *ta honom bort* pronomini on objekti ja siitä syystä akkusatiivissa. Ruotsi on siis voinut tukea pronominiobjektin nominatiivisuutta passiivissa mutta ei imperatiivissa. Mutta ehkä passiivin — siis pass. preesensin ja imperfektin — persoonapronominiobjektin nominatiivimuotoisuus on voinut saada tukea myös omasta kielestä, nimittäin passiivin persoonallisen liittomuodon sisältävistä rakenteista, sellaisista kuin esim. *minā olen vihitty, viety* jne. Niissä persoonapronominin nominatiivimuotoisuutta on ollut tapana pitää alkuperäisenä; pronomini on tulkittu predikatiivilauseen subjektiksi ja pass. 2. partisiippi predikatiiviksi (O. Ikola 1959: 43—45; vastaavien rakenteiden asemasta virossa ks. Rajandi 1966, 1967). Pronominin tulkintaa subjektiksi tukee se, että liittotempuksen apuverbi on kongruenssissa, samoin se, että predikaatti voi olla kielteinenkin. Joitakin esimerkkejä:

Karuna *teel me ole sitt vihitty ja rippikouluk keyny* (Kallio—Järvikoski 1977: 170) / Vihti (osaan tehdä luutia) *kum mää olej jo totutettut (= tottunut) tekemää; oleks sä käskettüs sinne* (syntymäpäiville)? (Matti Vilppula 1968—71, MA) / Alastaro *mää oon se risti mitä hän on luatu kantamaan* (SKM I 105) / Tyrvää *ku hän oli sittet tilattu tännes siks aikaa askareita tekkeej ja --* (Virtaranta 1976: 303) / Teisko *Niij ja niim minā olen tästä näin kuppeesta sitte avattu* (Virtaranta 1964: 151) / Vanaja *kuh hokasasin, että ma olim määrättyl lähteem mailmalle* (SKM I 165) / Sysmä *Mihkäs soot (= sinä olet) huomiseks kuttuttuv valehtelemaa?* (Virtaranta 1953: 297) / Perho *kantamalla minäki oov vietyt tuonne Riihimäelle ja sielä on kastettu* (Lea Laitisen kok:t) / Kaustinen *hän oli pantu partiuhon* (sodassa) (Lea Laitisen kok:t) / Pielavesi *mut ehäm min oot tähär ruunaav vihitty, suatam myyväkkii --* (SKM II 73) / Ilomantsi

minoun suatu maaliskuussa kakstoistaas päivä (vuonna 1870) *papinkirjoin mukkaan* (SKM II 137).

Tästäkin rakennetyypistä on eniten tietoja samalta alueelta kuin tyyppistä *hän viedään* ja *viekää minä*, mutta jossain määrin sitä tavataan sen ulkopuolellakin, ainakin Pohjois-Savon murteissa ja itäisissä savolaismurteissa.²

Yksinäistempuksellinen tyyppi *minä viedään* edustaa yleensä vain myönteisiä resultatiivilauseita: jos siis sen pronomini tulkitaan objektiksi, niin objektisääntöjen mukaan sen on oltava akkusatiivissa. Lauseissa, joissa pronominiobjekti olisi objektisääntöjen mukaan partitiivissa, rakennetta ei käytetä kuin nimeksi. Ainakin kielteistä tyyppiä *minä ei viedä* siis kyllä esiintyy mutta perin harvoin. Lähinnä se voidaan tulkita myönteisen tyyppin *minä viedään* mallin mukaan muodostetuksi ja kielii vain siitä, että nominatiivimuotoinen pronominiobjekti on altis hahmottumaan subjektiksi: onhan nominatiivi subjektille paljon luonteenomaisempi sija kuin objektille (ks. Hakulinen—Karls-son—Vilkuna 1980: 126). Samasta tendenssistä saadaan varsin kouraantuntuvia lisänäytteitä tuonnempana eteläviron yhteydessä. Ikola on syntaktisia siirrymiä käsittelevässä tutkimuksessaan (1959: 43) maininnut tästä kielteisestä nominatiivipronominillisesta lausetyypistä esimerkit Multian, Kylmäkosken ja Loimaan murteista sekä Inkerin savakkomurteesta, mutta omaan primaariaineistooni siitä on tullut vain yksi esimerkki, Tyrväältä: *kunne ensimmäisenä jouluna minä talom pöytäänkään syämään käsketty* (ks. edeltä s. 272). Lauseopin arkistosta saamassani aineistossa tätä rakennetyyppeä ei esiinny lainkaan. Normaalia onkin sanoa kuten Perniössä: *ei hent voittu olenkam pestäkkä* mutta -- *et hä ensmänen kert* -- *pesti vast keväl*.

Kielteisissä tapauksissa nominatiivimuotoinen pronomini voitaneen katsoa jo subjektiksi tai ainakin sangen subjektimaiseksi: jos se olisi objekti, odotaisi partitiivimuotoa.

Ehkä suorastaan olematon tai ainakin perin harvinainen on myös tyyppi **minä pelätään* t. **hän kaivataan*, jossa predikaattina on myönteinen mutta irresultatiivinen passiivimuoto. Minun aineistossani tällaisia tapauksia ei ole yhtään. Otankin tämän oletettavan tyyppin esiin vain siksi, että se o l i s i odo- tuksenmukainen, jos transitiivisen passiivipredikaatin etinen persoonapronomini hahmottuisi yleensä subjektiksi. Tyyppin puuttuminen tai harvinaisuus on sen sijaan täysin luonnollista, jos pronomini hahmottuu ensi sijassa objek-

² Esimerkit ovat enimmäkseen peräisin Lea Laitisen poimielmistä. Tyyppin *minä olen viety* levikkiä olen selvittänyt myös mm. Lauseopin arkiston kokoelmista. Esiintymiä löytyi vain seitsemästä pitäjämästä: Karunasta, Ahlaisista, Noormarkusta, Kokemäeltä, Vampulasta, Sääksmäeltä ja Vetelistä. LA:n esimerkkejä en ole pannut näkyviin. Kuten huomataan, myös ne asettuvat tyyppin *minä viedään* alueelle.

tiksi. Normaalistihan irresultatiiviverbin objekti on aina partitiivissa, ei nominatiivissa. Tyypillinen esimerkki siitä, miten akkusatiiviohjektina oleva persoonapronomini voi korvautua nominatiivilla mutta partitiiviohjektina oleva ei, on Lopen murteesta: *ensiks mä leivottin sitte minä paistettin, vielä minu, a pisteltinkin sano* (ks. s. 273). Koska *pisteltiin* on tässä kontekstissa irresultatiivinen, sen pronominiobjekti ei voi olla nominatiivissa. Kun nominatiivimuotoinen pronominiobjekti juuri nominatiivisuutensa vuoksi voi pyrkiä hahmottumaan subjektiksi (kuten edellä puheena olleet kieltolauseet osoittavat), ei sinänsä olisi mahdotonta, että vastaesimerkkejäkin jostakin löytyisi. Mutta kuten sanottu, omaan aineistooni niitä ei ole joutunut.

Jos siis tyypin *minä vietiin* persoonapronomini hahmottuisi subjektiksi, niin olisi vaikea ymmärtää, miksi predikaatti on miltei aina myönteinen ja resultatiivinen. Mutta jos *minä* on vanhastaankin objekti, asia selittyy luontevasti: nominatiivi edustaa tässä akkusatiivia. Yhtä luontevaa on, että kielteisissä ja irresultatiivisissa lauseissa persoonapronominiobjekti on partitiivissa.

2.

Osoituksena persoonallisen passiivin olemassaolosta myöhäiskantasuomessa on pidetty myös Viron kaakkoisimmassa eli Võrun murreryhmässä esiintyvää kongruoivaa eli monipersoonaista passiivia. Passiivityyppi on alueellaan harvinainen. Olen kerännyt siitä n. 80 lausetta käsittävän aineiston,³ luettelen seuraavassa siitä osan. Koska kongruenssi on tavallista vain preesensissä, preesensia ja imperfektiä edustava aineisto on tarkoituksenmukaista esittää erikseen. Passiivin liittotempuksista en tässä yhteydessä puhu mitään, koska topikaalinen nominatiivimuotoinen persoonapronomini hahmottuu niiden yhteydessä virossa aivan yleisesti subjektiksi (*ma olen viidud, sa oled viidud* jne.).

Preesens:

Setumaa: *sa aeitat vällä* 'sinut ajetaan pois (talosta)'; *sa võdaɪ sinnä* 'sinut naidaan sinne'; *kūa_zä pandaɪ kiññ'* (*türmü*) (Mägiste 1932: 416); *matõta maaha, pandami kääpähe* 'meid ~ mind matetakse maha, meid pannakse kääpas-

³ Aineistoni on enimmäkseen Viron tiedeakatemian kielen ja kirjallisuuden instituutin arkistoista Tallinnasta. Suurin osa esimerkistöstä on peräisin tuossa tutkimuslaitoksessa säilytettävistä käsikirjoituksista (ne mainitaan lähdeluettelossa); varsinaisia murrekokoelmia olen ajan puutteen vuoksi voinut hyödyntää vähemmän. Lausun laitoksen henkilökunnalle parhaat kiitokset saamastani asiantuntevasta avusta. Kotimaassa olen poiminut lisääaineistoa mm. Jakob Hurtin kansanrunojulkaisusta »Setukeste laulud», mutta syntaktisiin päätelmiin se on suureksi osaksi soveltumatonta.

se' (Neetar 1964: 69); *šiš tappëitai_ar?* *ku nakkaï kekkon lautma* 'silloin sinut tapetaan, kun alat kirkossa laulaa'; *üŕsindä nakkaï vällä tulema, tappëitai männa* '(jos) yksin alat tulla, sinut tapetaan'; *koheš sa vijäi* 'kuhu sind viiakse?' (KKI).

Vastseliina: *parandaze', teitäze', eljäi_tuvvaze'* (N. Ikola 1932: 65); *oi-si'ti iks mu^p_pälë tūd kohuï meišta?, ei ma iks ar'_tappëita* 'minut yritettiin oikeudessa tuomita tapettavaksi'; *tj' jätteitade^s_sijä?, a mi^v_vijä tappa?* 'teidät jätetään tänne, mutta meidät viedään tapettaviksi (t. piestäviksi?)' (KKI).

Urvaste: *ma^v_vijä : sa^v_vijäi : tiä vijäs : mi^v_vijä : ti^v_vijäi : niä^v_vijäze?* 'minut, sinut, hänet, meidät, teidät, heidät viedään' (KKI).

Sangaste: *sa vijäi vaŕgi* 'sinut viedään vangiksi'; *sa tappëitai maha?* 'sinut tapetaan'; *kūrma^k_köüdeitäze^k_kiñni* 'kuormat köytetään kiinni' (Keem EM III: 31); *koz_na vällä veitteze* 'missä ne otetaan pois' (Keem EM III: 421).

Hargla: *mine nuh — heiguitat* 'mene nyt, sinut uuvutetaan loppuun'; *sinä hommën pū^wai üleş* 'huomenna sinut hirtetään'; *sa hommücu tappëitai ärä?* 'huomenna sinut tapetaan' (Niilus 1938: 12); *sa väivaitai vällä?* 'sinut piinataan kuoliaaksi' (Kuus 1950: 125); *siñna? pañdai kiñni?* 'sinne sinut pannaan kiinni'; *ku käštät sūmä* 'kun sinut käsketään syömään'; *siš teŕmmaitäi kohtu_bälë* 'sitten sinut vedetään oikeuteen'; *tj' pañdai teļlä eite* 'teidät pannaan vaunujen eteen' (Kuus 1950: 126); *viimate'_tapōtat maha?, viiat viil tappa?* 'viimein sinut tapetaan, sinut viedään vielä tapettavaksi' (Neetar 1964: 69); *ma'_lamme magama ja ku ma'_leüvä sışt...* 'minä käyn nukkumaan ja jos minut löydetään tästä...'; *imä, ku sa maha tappëitade, miš mi sış tŕmi* 'äiti, jos sinut tapetaan, niin mitä me sitten teemme?'; *siš vijäi (!) ma lina ja pañdai (!) vaŕgi* 'sitten minut viedään kaupunkiin ja pannaan vankilaan' (KKI).

Rõuge: *ku ma ar'_tappëita, sışs_üm tivä^k_këss_üm tapnu* 'jos minut tapetaan, niin tiedetään, kuka on tappanut'; *ma'_tappëita : sa'_tappëitai ~ tappëitade : timä tappëitäs* 'minut, sinut, hänet tapetaan (t. piestään?)' (KKI).

Leivu: *mä k^uoziita k'ergede* 'mind kositakse ruttu'; *sä sekuittade välla* 'sind sotkutakse ära' (Niilus 1936a: 109); *kaekku šinä sunniitade* 'vaata kui sind sunnitakse'; *šina ^uodeitade k^uoitun* 'sind oodatakse kodus'; *sa viruteitade takkan* 'sind aetakse taga' (Niilus 1936b: 6); *sa laulatōda kerigun* 'sinut vihitään kirkossa'; *sōss küll_ljüüdä* 'siis küll mind lüüakse' (Neetar 1964: 70); *sa tapeitade mäle* 'sind tapetakse maha' (KKI).

Imperfekti:

Setu: *Pañti ma kaŕja kazinast* 'pantiin minut paimeneen harvoin' (Hurt 1905: 147).

Sangaste: *sūr aūd ol', koš lina^k_kijik panttiva* 'suuri kuoppa oli, johon pellaivat kaikki pantiin' (Keem, EM III: 381).

Räpina: *Sōs ma kullas kutsuti, Hōbō'ōtsōs hōōgati* 'silloin minua kullaksi

kutsuttiin, hopeaksi huoattiin' (Hurt 1905: 114).

Urvaste: *Et ma kufjalē koziti* 'että minut kurjalle kosittiin' (Hurt 1905: 107).

Hargla: *ma pañtti nu karja* 'minut pantiin nyt paimeneen'; *sellē kās̄ti ma konū* 'sellepärist kästi mind koju'; *ma mihèle s̄ija t̄udi* 'minut tuotiin tänne miehelään'; *košt sa s̄ija vizařti* 'mistä sinut tänne heitettiin'; *àeřti mi tarēst vällä* 'meidät ajettiin ulos' (Niilus 1938: 12); *mi^p_pañti t̄üühe, t̄üirigu pañti laulma* 'meidät pantiin työhön, tytön kanssa pantiin laulamaan' (Neetar 1964: 69); *a^m_ma^j_jätteřti kikkē perämitseš* 'minut jätettiin viimeiseksi'; *pañtti ma püssä ala^s_saizma* 'minut pantiin sotilaaksi (»pyssyn alle seisomaan»)'; *ma^j_jätteiti k̄u?*, *miñnū is̄ kušuita?* 'minut jätettiin kotiin, minua ei kutsuttu' (KKI).

Leivu: *mà, sà, t̄u, mi?*, *ti?*, *nu?* *k^uožiřti* 'minua, sinua, häntä jne. kosittiin' (Niilus 1936a: 111—112); *iš̄ k^uožiřt̄ä?* 'ei kosittu' (Niilus 1936b: 7); *mina pañti kohtume'est* 'mind panti kohtumeheks'; *ma sija tuūdi* 'mind siia toodi' (Neetar 1964: 70).

Viron kirjakielessä persoonapronominien ja refleksiivipronominin yks. ja mon. 1. ja 2. persoonan muodot ovat yleisesti korvautuneet partitiivimuodoin myös silloin, kun pronomini esiintyy totaaliobjektina. Kieliopin mukaan (esim. Valgma—Remmel 1968: 171) »isikulised asesõnad *mina, sina, meie, teie* ja enesekohane asesõna *enese* e. *enda* on täissihitisenä osastavas käändes», esim. *Õpetaja kutsus mind (sind, meid, teid) enda juurde; Ta võttis end käsile*. Sitä vastoin 3. persoonan pronomineja *tema (ta)* ja *nemad (nad)* käytetään objektina samalla lailla kuin substantiiveja; totaaliobjektina ne ovat yksikössä siis genetiivissä (genetiivinmuotoisessa akkusatiivissa) ja monikossa nominatiivissa, esim. *Mait otsis tema (ta) üles; Nemad (nad) võeti hästi vastu*.

Kirjakielessä esiintyy tosin sellaisiakin tapauksia, joissa myös 1. tai 2. persoonan pronomini on genetiivissä (ks. Valgma—Remmel 1968: 171), esim. *Isa saatis minu (sinu) poodi; Poiss võttis enese käsile*. Normatiivinen kielioppi ei pidä niitä virheinä. Käytännöllä on taustansa murteissa, esim. Setu *sis_vj_ma_su taivahe är?* 'sitten minä vien sinut taivaaseen' (Mägiste 1977: 150), *ma_kořřiga vi taivahe su* 'vien sinut säkissä taivaaseen' (mts. 152); Urvaste *kurat, avita no^s_sa^k_ki minnu, jummal' om mu^m_maha^j_jäñnū?* 'Piru, auta sinä nyt minua, Jumala on minut jättänyt' (Ahven ym. 1965: 68).

Eriyisen yleisesti persoonapronominien 1. ja 2. persoonan muodot ovat partitiivissa silloin, kun ne esiintyvät passiivin ja imperatiivin yhteydessä. Karl Kont (1963: 105) sanoo, että passiivin ja imperatiivin objektina oleva 1. ja 2. persoonan pronomini on virossa partitiivimuotoinen suorastaan aina, mutta ainakin passiivin osalta käsitys on liian jyrkkä. Mainitsen joitakin

Sangasten murteesta havaitsemiani tapauksia, joissa myös passiivin objektina oleva 1. tai 2. persoonan pronomini on genetiivissä. Esimerkit ovat Hella Keemin julkaisemasta Tarton murteiston tekstikokoelmasta (1970):

siš vīdi mu vālù kōlimajà manu 'sitten minut vietiin Vaalun koulun luo';
rehte aetti minù kolkmit veima 'riiheen minut pantiin ottamaan vastaan pella-
vapivoja'; *siñnà pantti mu maçàma* 'sinne minut pantiin nukkumaan' (s. 394);
koZ_ma, minù (karja) *antti* 'missä minä, minut annettiin paimeneksi' (s. 393);
veippolla mu kiñni veettes 'ehkä minut otetaan kiinni' (s. 403); *sišs_añtti_mu*
sañgaste valba kīza tallu tābi manu? 'sitten annettiin minut Sangasten
kuntaan K:n taloon tädin luo' (s. 414).

Kun persoonapronominit voivat etelävirossa olla kokonaisobjektina genetiivimuotoisia, näyttäisi ensi katsomalta olevan mahdollista tulkita eteläviron monipersonainen passiivi syntyneeksi samalla lailla kuin suomen rakenneytppi *minä viedään*: koska substantiivikin passiivipredikaatin objektina ollessaan ovat nominatiivissa eivätkä genetiivissä, niin genetiivi on syrjäytetty myös persoonapronomineista. Tämä selitys edellyttää kuitenkin, että genetiivimuotoiset pronominiobjektit olisivat ensin korvautuneet nominatiivimuotoisin ja vasta sen jälkeen nuo nominatiivimuotoiset pronominit olisivat alkaneet hahmottua subjekteiksi ja synnyttäneet predikaattiin kongruenssin. Tämän selitystavan mukaan kongruoiva passiivi olisi siis syntynyt kahdessa vaiheessa. Niin ei kuitenkaan liene käynyt. Jos olisi, niin odottaisi, että jostakin löytyisi taivutusta **ma vījās*, **sa vījās*, **mi^v vījās*, **ti^v vījās* jne., toisin sanoen sellaista, että objektina on eri persoonapronominien nominatiivimuotoja mutta predikaatti on taipumattomana passiivin preesensissä. Juuri tätä vaihettahan edustaa suomenkin taivutus *minä viedään*, *sinä viedään* jne. Imperfektissä vastaaventyypisiä paradigmoja kyllä esiintyy, mutta myöhemmin puheeksi tulevista syistä niillä ei ole todistusvoimaa. Preesensissä olisi ajateltava tapahtuneen niin, että kongruoiva persoonallinen passiivi olisi myöhemmin kaikkialla peittänyt alleen oletettavan kongruoimattoman tyyppin **ma vījās* : **sa vījās* jne. Oletus ei ole ehkä mahdoton, mutta ei se ole todennäköinenkään, todisteet puuttuvat täysin.

Toinen ja uskottavampi selitys perustuu siihen, että yks. ja mon. 3. persoonan pronomini on ollut passiivin objektina nominatiivissa jo vanhastaan: *timä vījās* 'hänet viedään', *nimä^v_vīdi* 'heidät vietiin'. Nominatiivisuuden historiallinen tausta on se, että *timä* ja *nimä* (kirjaviron *tema* ja *nemad*) ovat alkuaan demonstratiivisia; vrt. suomen rakenteisiin *se, ne viedään*; *tämä, nämä viedään*.

Käsitykseni on, että eteläviron kongruoiva passiivi on syntynyt analogisesti eteläviron murteille ominaisen ns. *s*-konjugaation perusteella. *s*-konjugaation

ja passiivin yhtymäkohtana ovat olleet toisaalta sellaiset *s*-loppuiset passiivin preesensmuodot kuin *timä vījās*, *timä tappētaṣ*, joiden yks. 3. persoonan persoonapronomini on nominatiivissa, ja toisaalta seuraavan tyyppiset *s*-konjugaation yks. 3. persoonan muodot: (*timä*) *sūnnūs* 'syntyy', *herāneṣ* 'herää', *aiguileṣ* 'haukottelee', *kumardaṣ* 'kumartaa', *imeitaṣ* 'ihmettelee', *aviitaṣ* 'auttaa', *nāūtiṣ* 'näyttää', *paloitaṣ* 'polttaa', *āestāṣ* 'äestää' jne. (lisää esimerkkejä ks. Posti 1961: 356—). Jos asia on näin, niin passiivinen predikaatti on joutunut kongruenssiin samalla kertaa kun 1. ja 2. persoonan pronominiobjektit ovat korvautuneet subjektiksi hahmottuvin nominatiivimuodoin, eikä suomenmukaista taivutusta **ma vījās*, **sa vījās* jne. ole siis koskaan syntynytkään. Analogia on ollut seuraava:

timä herāneṣ : *ma herāne*, *sa herāne* =
timä vījās : *x*,

josta *x*:ksi saadaan *ma vījā*, *sa vījā* jne. Pronominiobjektin nominatiivimuotoisuudella on siis ollut ensimmäinen jalansijansa passiivin preesensissä, josta taipuvassa passiivijärjestelmässä on tullut pass. yks. 3. persoona; siitä se on *s*-konjugaation aktiiviparadigman varassa levinnyt muihinkin persooniin. On mahdollista, että aluksi analogia on synnyttänyt monikon 3. persoonan muotoja — kongruenssi olisi siis aluksi ollut numeruskongruenssia. Tähän viittaa se, että pass. preesensin mon. 3. persoonan muodot näyttävät ainakin murteittain olleen yleisempiä kuin muiden persoonien muodot (paitsi tietenkin yks. 3:ta). Esim. Wiedemann sanoo Vörun murteen tutkimuksessaan (1864: 41—42) tuntevansa pass. preesensistä vain yks. ja mon. 3. persoonan muotoja. Samoihin muotoihin rajoittui Niilo Ikolan persoonallista passiiviosa koskeva aineisto 1930-luvulla; sitä hänellä oli tosin vain Vastseliinan murteesta (1932: 65). Kuten edeltä s. 279 on ilmennyt, nykyisin Vastseliinasta tunnetaan jonkin verran muitakin muotoja, mutta Wiedemannin ja Ikolan antamat tiedot viittaavat joka tapauksessa siihen, että muut kuin yks. ja mon. 3. persoonan muodot ovat olleet sangen harvinaisia. Se, että eteläviron persoonallisen passiivin ensimmäiset analogiset muodot ovat olleet nimenomaan mon. 3. persoonaa, on luonnollista siksi, että persoonapronominiobjekti on paitsi yks. 3. persoonassa ollut nominatiivissa juuri mon. 3. persoonassa. Lisäksi mon. 3. persoonan yhteydessä on tietysti käytetty nominatiivimuotoisia substantiiviobjekteja, esim. *elājā' tuvvaṣe'* 'eläimet tuodaan', *kūrma^k koupeitāze^k kiñni* 'kuormat köytetään kiinni'. Juuri nominatiivimuotoon näyttää alkupe räisen objektin hahmottuminen subjektiksi perustuvan. Liittomuotoinen persoonallinen passiivityyppi *ma olen viidud*, *sa oled viidud* jne. on voinut tukea tämän hahmotuksen leviämistä.

Yllä esittämäni tyyppisen analogian on esittänyt aikaisemmin jo Posti (1961: 365—366), mutta hän on tulkinnut sen säilyttäväksi, ei uudistavaksi.

Hänen mukaansa kantasuomalaiseksi oletettu kongruoiva passiivi olisi sen avulla säilynyt nimenomaan etelävirossa, missä aktiivilla ja pass. preesensillä on yhtymäkohtanaan *s*-konjugaation verbien yks. 3. persoona.

Edellä olen käsitellyt sitä, millä lailla kongruoiva passiivi on voinut eteläviroon syntyä. Nyt otan puheeksi sen, miksi tuota erikoista passiivityyppiä ei mielestäni voida tulkita vanhan kantasuomalaisen rakennetyypin säilymäksi.

Selvimmän eteläviron monipersonalaisen passiivin myöhäsyntyisyyteen viittaa se, että useimmissa murteissa sitäkään ei käytetä kieltolauseissa eikä irresultatiiviverbien yhteydessä. Tässä suhteessa se siis muistuttaa suomen rakennetyyppiä *hän viedään*. Poikkeuksena on minun aineistoni mukaan ensi sijassa vain Latvian alueella Leivun kielisaarekkeessa puhuttu murre, josta V. Niilus on 1930-luvulla esittänyt myös kielteisen persoonallisen passiivin (*mà, sà ei ~ äi sekuíta?* 'minua, sinua ei sotketa', *mà, sà is k^{uo}žiíta?* 'minua, sinua ei kosittu'). Aitoja puhe-esimerkkejä sen käytöstä ei tosin hänkään mainitse, vaikka myönteisestä resultatiivisesta passiivista hänellä on esimerkkejä runsaasti. Leivun kielisaarekkeen murre on kuitenkin ollut pitkään eristyksissä ja niin vahvan lättiläisen vaikutuksen alaisena, että sen varassa ei ole syytä tehdä kaukokantoisia päätelmiä. Irresultatiivisen predikaatin yhteydessä persoonallista passiivia on voitu käyttää myös joissakin kansanrunojen säkeissä (esim. Räpina: *Sõs ma kullas kutsuti, Hõbõ'õtsõs hõõgati*, ks. edeltä s. 279—280), mutta vastaavanlaisia proosaesimerkkejä ei aineistossani ole paitsi Leivusta. Valtaosassa esiintymisaluettaan monipersonalainen passiivi näyttäisi esiintyvän vain myönteisissä resultatiivilauseissa. Jos persoonapronomini olisi aito ja alkuperäinen subjekti, olisi vaikea ymmärtää, miksi se tässä suhteessa käyttäytyy kuten objekti. Jos persoonapronominin hahmottuminen subjektiksi sen sijaan perustuu subjektimaisuuden myöhäiseen kasvuun, objektin ominaisuuksien esiintyminen voidaan hyvin ymmärtää vanhan säilymiseksi.

Käsitykseen eteläviron monipersonalaisen passiivin sekundaariudesta sopii hyvin myös se seikka, että tuo taipuva passiivi ei ole missään yksinomainen vaan esiintyy aina »tavallisen», taipumattoman passiivin rinnalla. Tavallista passiivia onkin pakko käyttää mm. kielteisten ja irresultatiivisten verbien yhteydessä. Silloin persoonapronominiobjekti (muu kuin 3. persoona edustava) on partitiivissa. Sanotaan siis esim. Hargla *maⁱ jätteiti kũ?*, *minnũ is kutsuíta?* 'minut jätettiin kotiin, minua ei kutsuttu', -- ja *siss^v ei^v vija^m minnũ soldannis* 'silloin ei minua viedä sotilaaksi' (KKI).

Tähän samaan kuvaan sopii myös se Niiluksen (1936a: 7 alav.) tosin sangen varauksellisesti esittämä arvio, jonka mukaan Leivun murteessa »pass. ind. prees. isikulist moodust kasutatakse eeskätt tuleviku tähenduses». Koska taipuvan pass. preesensin pronominisubjekti edustaa historiallisesti totaaliobjektia, rakenteella on tietenkin helposti futuurisia implikaatioita. Ks. esim.

Valgma—Remmel 1968: 171—172. Valitettavasti aineistoni ei riitä tämän asian tarkempaan selvittämiseen.

Entä miksi kongruenssia näyttää esiintyvän passiivin imperfektissä vain satunnaisesti? Syitä voi tässäkin olla useita, mutta olennaista näyttäisi olevan se, että *s*-konjugaation imperfektin yks. 3. persoonassa on morfologiselta merkinnältään paljon epähavainnollisempi kuin *s*-loppuinen preesens eikä siten ole voinut yhtä tehokkaasti rinnastua passiivin imperfektiin (*vīdi*, *tappēiti* jne.). Kuten tunnettua, *s*-konjugaation imperfektin yks. 3. persoonassa päätteenä on alkuaan ollut **-hen*, mutta äännekehitys on sitä pahoin runnellut. Nykyisissä eteläviron murteissa siitä on jäljellä enimmäkseen vain välillisiä merkkejä, Postin (1961: 362) mukaan seuraavat.

a) Lyhyen ensi tavun jälkeinen konsonantti on kahdentunut: *elli* (< **elihen*) 'eli', prees. *eläs*; *immi* (< **imihen*) 'imi', prees. *imes*.

b) Toisen tavun vokaalin esiintyminen tapauksissa, joissa ensi tavu on pitkä: *kūli* (< **kōlihen*) 'kuoli', prees. *kōlēš*; *kašvi* 'kasvoi', prees. *kazvaš*, *kazuš*.

c) yksitavuisissa verbeissä *-je*: *jāije* (< **jāihen*) 'jäi', prees. *jāš*.

Tästä näkökulmasta on siis vain luonnollista, että persoonataivutus on päässyt siirtymään passiivin preesenssiin helposti mutta imperfektiin perin vaivalloisesti, tuskin ollenkaan. Huomattakoon myös, että aineistoni valossa imperfekti-ilmaukset *ma vīdi*, *sa vīdi* jne. ovat selvästi harvinaisempia kuin vastaavat preesensilmaukset *ma vījā*, *sa vījāi* jne. Ei ole mahdotonta, että imperfekti-ilmaukset ovat preesenssiin verrattuina sekundaareja ja perustuvat preesensin analogiaan.

Ehkä vielä kannattaa huomauttaa, että akt. indikatiivin imperfektin persoonataivutus on etelävirossa yleensäkin rappeutumassa (reduktion merkkejä ilmenee murteittain tosin preesensissäkin mutta vähemmän). Leivun kielisarekkeen murteesta imperfektin taivutuspäätteet ovat Niiluksen (1936a: 112) mukaan jo tyystin hävinneet. Leivun murteessa taivutetaan siis esim. *mā k^uoššē*, *sā k^uoššē*, *tū k^uoššē*, *mi? k^uoššē*, *ti? k^uoššē*, *nu? k^uoššē* 'minä kosin, sinä kosit, hän kosi' jne. Häviön suuntaan akt. ind. imperfektin persoonapäätteet ovat menossa muuallakin etelävirossa, ks. esim. Laanest 1982: 267 ja N. Ikola 1932: 28. Persoonataivutuksen leviäminen pass. imperfektiin olisi siis ollut Võrun murteiden yleistenkin kehitystendenssien kannalta menoa vastavirtaan.⁴ — Konditionaalista persoonapäätteet ovat etelävirossa kadonneet

⁴ Wiedemann esittää tosin teoksissaan »Versuch ueber den werroehstnischen Dialekt» (1864: 42) ja »Grammatik der ehstnischen Sprache» (1875: 476) täydellisen paradigman myös pass. imperfektistä: yks. *anti* : *antit* : *anti*, mon. *antime* : *antite* : *antiwa*. Taajakäyttöisimpiä muotoja ovat hänen mukaansa mon. 1. ja 3. persoonassa. Yksikön 1. ja 3. pers. lankeavat puolestaan yhteen tavallisen pass. imperfektin kanssa, ja yks. 2. persoonassa käytetään vain vähän. Wiedemannin paradigmojen perusteella

tyystin, ja katoamassa ne näyttävät paraikaa olevan viron muistakin murteista (N. Ikola, mp., Neetar 1964: 33—).

Kaiken edellä esittämäni huomioon ottaen ei näytä mahdolliselta pitää Võrun murteiden monipersonaista passiivia kantasuomen perintönä.

3.

Lopuksi muistutan siitä, että vanhimmassa kirjasuomessa, erityisesti Agricolalla silloin tällöin esiintyvän monipersonaisen passiivin — sellaisen kuin *Agr. me domitamma, me wiedeisimme, he leuteijsijt* — ovat jo Julius von Farkas (1956: 261) ja Lauri Posti (1975: 331—334) selittäneet perustuvaksi vieraisiin käännösesikuviiin. Selitys on varmaankin oikea; sitä tukee mm. se, että monipersonaista passiivia ei tavata lainkaan kansankielessä (paitsi tietysti passiivin persoonallisia liittomuotoja, joista edellä s. 276 on ollut puhe). Tyypin muodostamista on helpottanut kansanomaisen rakenne *minä tuomi-taan, minä vietiin*, jossa objekti on nominatiivisuutensa vuoksi ollut vaarallisen lähellä subjektia. Ja jos pronomini hahmotetaan subjektiksi, verbin kongruointi luvun ja persoonan mukaan on ollut täysin luontevaa. Se että tyyppi *minä, sinä, hän viedään* ei ole synnyttänyt persoonissa taipuvaa passiivia kansankieleenkin, johtuu ehkä vain siitä, ettei ole ollut olemassa sopivaa muodollista analogiasiltaa yhdistämään toisiinsa taipuvaa aktiivia ja taipumatonta passiivia kuten etelävirossa.

Passiivisen predikaatin edellä nominatiivissa olevan persoonapronominiobjektin hahmottuminen subjektiksi tai subjektimaiseksi ei sinänsä ole odottamatonta. Onhan se enimpien subjektien lailla joka tapauksessa temaattinen, elollinen ja nominatiivissa eli sisältää koko joukon tyypillisesti subjektille ominaisia piirteitä. Suomen subjektin ominaisuuksista ks. Hakulinen—Karlsson 1978: 158—, Hakulinen—Karlsson—Vilkuna 1980: 126 ja Hakulinen 1982: 23. Ideaalisesta, »prototyypisistä» subjektista tuollainen pronominiobjekti eroaa vain parin piirteen osalta, nimittäin siten, että pronomini on a) patienttina eikä b) aiheuta kongruenssia. Etelävirossa, missä *s*-konjugaation

olisi kuitenkin uskaliaasta olettaa, että kongruoiva pass. imperfekti olisi toistasataa vuotta sitten ollut etelävirossa yleinen, siis toisin kuin nykyisin.

Võrun murretta koskevassa tutkimuksessaan Wiedemann ilmaisee tuntevansa persoonapäätteellisestä pass. preesensistä kansankielen perusteella vain mon. 3. persoonan muotoja (tyyppi *nē' waletase' 'sie werden ausgegossen'*, 1864: 41—42). Viron kieliohjeissaan (1875: 475) hän mainitsee lyhyesti, eri muotojen käyttöajua kommentoimatta, että Tarton murteessa impersonaalisen pass. preesensin ohessa käytetään myös persoonallista passiivia (*löödä : löödät : löödäs : löödäme : löödäte : löödäse*).

Muutama persoonapäätteellinen pass. preesensmuoto on esitetty jo erään noita-oikeudenkäynnin tuomiokirjasta 1600-luvulta (Ariste 1936: 10). Tietoja tyypin esiintymisestä vanhassa kirjavirossa ovat esittäneet myös Ojansuu (1909: 103—104), Niilo Ikola (1932: 65—66) ja V. Niilus (1936a: 110).

yks. 3. persoonan muodot sopivat erinomaisesti aktiivin ja passiivin muodolliseksi liittymäkohdaksi, passiivisen predikaatin pronominiobjektin subjektimaiset ominaisuudet ovatkin täydentyneet siten, että predikaattiin on syntynyt myös persoona- ja numeruskongruenssi. Näin on käynyt, vaikka alkuaan passiivin pronominiobjekti on eteläviron murteissa ollut nominatiivissa nähtävästi vain yks. ja mon. 3. persoonassa. Erityisasemassa on ollut yks. 3. persoonan pronomini. Johtuu kai sen suuresta taajuudesta, että siinä tapahtunut syntaktinen uudelleenahmotus on helposti heijastunut muihinkin persooniin.

Eteläviron persoonallinen passiivi ja sen historia tukee siis niitä viime vuosina voimistuneita käsityksiä, joiden mukaan perinnäisiä lauseenjäseniä tarkkarajaisina, perusluonteisina kategorioina ei oikeastaan ole olemassa vaan niiden syntaktiset, semanttiset ja tekstuaaliset ominaisuudet on syytä pitää erillään. Se lauseenjäsen, jota eteläviron rakenteissa *ma vījā : sa vījāi : timā vījās* jne. on totuttu nimittämään subjektiksi, vastaa totunnaista subjektikategoriaa vain osittain; subjektin ominaisuuksien lisäksi sillä on yhä selviä objektin piirteitä.

LÄHTEET

- AHVEN, H.—MUST, M.—PALMEOS, P. 1956: Valimik Emakeele Seltsi korrespondentide murdetekste I. Tallinn.
- ARISTE, P. 1936: Eesti keelt rootsiaegsete kohtute protokollidest. — Eesti Keel 15.
- Euroopan kielikartastotyön kokoelmat. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
- FARKAS, JULIUS VON 1956: Zur Entstehung der ungarischen Konjugation. — Ural-Altaische Jahrbücher XXVIII. Wiesbaden.
- GROTFELT, OSSIAN 1878: Pohjois-Hämeen kielimurteesta. Suomi II: 12. Helsinki.
- GRÜNTAL, W. 1941: Itämerensuomalaisten kielten yksikön nominatiivi objektin edustajana aktiivin yhteydessä: lauseopillinen tutkimuskoe. SKST 218. Helsinki.
- HAKULINEN, AULI 1982: Subjektikategoria vai nominaalijäsenten subjektimaisuus? — Lauseenjäsenyyksen perusteet: Seminaari Seilissä 9.—10. 9. 1982. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 9. Turku.
- HAKULINEN, AULI—KARLSSON, FRED 1979: Nykysuomen lauseoppia. SKST 350. Jyväskylä.
- HAKULINEN, AULI—KARLSSON, FRED—VILKUNA, MARIA 1980: Suomen tekstilauseiden piirteitä: kvantitatiivinen tutkimus. Publications of the Department of General Linguistics No. 6, University of Helsinki.
- HURT, JAKOB 1905: Setukeste laulud: Pihkva-Eestlaste vanad rahvalaulud ühes Räpina ja Vastselliina lauludega. SKST 104. Helsinki.
- IKOLA, NILO 1932: Eteläviron verbien persoonapäätteistä. — Suomi V: 13. Helsinki.
- IKOLA, OSMO 1959: Eräistä suomen syntaktisista siirtymistä. — Sananjalka I.
- JUUSELA, KAISU—PAUNONEN, HEIKKI 1978: Murrenäytteitä sadan vuoden takaa: Helsingin Suomalaisen Alkeisopiston oppilaiden muistiinpanoja vuosilta 1878—1886. Castrenianumin toimitteita 19. Helsinki.

Vanhan persoonallisen passiivin jatkajiako?

- KKI** = Kielen ja kirjallisuuden instituutin murrekokoelmat. Tallinna.
- KALLIO, JUSSI**—**JÄRVIKOSKI, OLLI** 1977: Karunan murretta. Kansankielen näytteitä 9. — Sananjalka 19.
- KEEM, HELLA** 1970: Tartu murde tekstid. Eesti murded III. Tallinn.
- KETTUNEN, LAURI** 1930: Suomen murteet I: murrenäytteitä. SKST 188. Helsinki.
- KONT, K.** 1963: Käändsõnaline objekt läänemeresoome keeltes. — Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused IX. Tallinn.
- KUUS, A.** 1950: Hargla-Mõniste murraku grammatika. Tarton yliopiston diplomityö. Käsikirjoitus KKI:n arkistossa Tallinnassa.
- LA** = Lauseopin arkiston kokoelmat. Turun yliopisto ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Turku.
- LAANEST, ARVO** 1982: Einführung in die ostseefinnischen Sprachen. Hamburg.
- MA** = Muoto-opin arkiston kokoelmat. Helsingin yliopisto ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
- MÄGISTE, JULIUS** 1932: Viron muoto-oppia. [Arvostelu Niilo Ikolan teoksesta Etelävirron verbien persoonapäätteistä.] — Virittäjä 36.
- 1977: Setukaistekstejä. SUST 159. Helsinki.
- NEETAR, HELMI** 1964: Aluse ja öeldise ühildumine eesti murretes. Kandidaatinväitöskirja. Käsikirjoitus KKI:n arkistossa Tallinnassa.
- NIILUS, V.** 1936a: Leivu passiivist. — Eesti Keel 15.
- 1936b: Leivu murret. Morfologiat. Käsikirjoitus KKI:n arkistossa Tallinnassa.
- 1938: Mõniste-Hargla morfoloogilisi jm. tähelepanekuid. Käsikirjoitus KKI:n arkistossa Tallinnassa.
- OJANSUU, HEIKKI** 1909: Mikael Agricolan kielestä. — Suomi IV: 7. Helsinki.
- POSTI, LAURI** 1961: Itämerensuomalaisen verbitaivutuksen kysymyksiä. — Virittäjä 65.
- 1975: Fragen der ostseefinnischen Verbalflexion II. Congressus tertius internationalis fenno-ugristarum Tallinnae habitus 17.—23. VIII 1970. Pars I. Tallinn.
- RAJANDI, HENNO** 1963: Arutlusi eesti impersonaali üle. — Keel ja Kirjandus 9.
- 1967: Passiivne *iud*-adjektivisatsioon. — Keel ja Kirjandus 10.
- RAPOLA, MARTTI** 1963: Henrik Hoffman: puristinen kielenkorjaaja. — Suomi 110: 3. Helsinki.
- RUOPPILA, VEIKKO** 1956: Etelä-Karjalan murreopas. Karjalaisen kulttuurin edistämistäitiön julkaisuja. Helsinki.
- SALONIUS, PAAVO** 1881: Tutkimus kielimurteesta Tornion seudulla. — Suomi II: 14. Helsinki.
- SETÄLÄ, E. N.** 1883: Lauseopillinen tutkimus Koillis-Satakunnan kansankielestä. — Suomi II: 16. Helsinki.
- SIRELIUS, U. T.** 1894: Lauseopillinen tutkimus Jääsken ja Kirvun kielimurteesta. — Suomi III: 10. Helsinki.
- SKM I** = Suomen kansan murrekirja I: länsimurteet. Julkaisseet Kotikielen Seura ja Sanakirjasäätiö. Porvoo 1940.
- SKM II** = Suomen kansan murrekirja II: itämurteet. Julkaisseet Kotikielen Seura ja Sanakirjasäätiö. Porvoo 1945.
- SKST** = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia.
- SUST** = Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia.
- TOIVONEN, T. G.** 1889: Tutkimus Halikon kielestä. Kielioppi ja kielennäytteitä. — Suomi III: 2. Helsinki.
- TUOMI, TUOMO** 1966: Alajärven murteen asemasta. — Alajärven elämää. Kyrönmaa XIII. Seinäjoki.
- VALGMA, J.**—**REMMEL N.** 1968: Eesti keele grammatika: käsiraamat. Tallinn.
- VIRTARANTA, PERTTI** 1953: Sana ei sammaloitu. Helsinki.
- 1964: Suomen kansa muistelee: näytteitä suomen kielen vanhoista kansanmurteista. Porvoo.
- 1976: Tyrvään murrekirja. Kotiseudun murrekirjoja 2. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 328. Vammala.
- WENNOLA, J. H.** 1897: Äänneopillisia havainnoita Pohjois-Pohjanmaan rantamurteesta. — Suomi III: 13. Helsinki.

WIEDEMANN, F. J. 1864: Versuch ueber den werroehstnischen Dialekt. Mémoires de l'Académie Impériale des Sciences de St.-Petersbourg. VII série, Tome VII, No 8. St.-Petersburg.

————— 1875: Grammatik der ehstnischen Sprache zunächst wie sie in Mittel-ehstland gesprochen wird, mit Berücksichtigung der Anderen Dialekte. St.-Petersbourg.

Eine Fortsetzung des alten persönlichen Passivs?

Zum Typus *minä* (*sinä*, *hän*) *viedään* in den fi. Dialekten und zum persönlichen Passiv im Südestnischen

TAPANI LEHTINEN

Man hat allgemein angenommen, daß das heutige Passiv des Ostseefinnischen früher einmal persönlich war, daß das heute am Satzanfang stehende Objekt das Subjekt bildete und die Passivform in allen Personen flektiert wurde. Als Überrest des mit einem Subjekt versehenen Passivs galt u. a. der Konstruktionstyp *minä*, *sinä*, *hän* usw. *viedään* 'ich, du, er usw. wird gebracht' in den finnischen Dialekten. Hier steht das Personalpronomen-Objekt am Satzanfang im Nominativ und nicht in einem auf *-t* oder *-n* auslautenden Akkusativ, wie man erwarten würde (*minut* ~ *minun vietiin*; *sinut* ~ *sinun vietiin* usw.). Als zweites Relikt des persönlichen Passivs im Späturfinnischen hat man das im Südestnischen, vor allem in den Dialekten von Võru auftretende persönlich flektierte Passiv betrachtet (*ma vījā* 'ich werde gebracht', *sa vījāt* 'du wirst gebracht', *ti-mā vījās* 'er wird gebracht' usw.).

Der Verfasser sucht nachzuweisen, daß beide Konstruktionen jedoch relativ jung sind. Der fi. Konstruktionstypus *minä*, *sinä* usw. *viedään* begegnet nur in Dialekten, wo der Akkusativ der Personalpronomina (entweder durchweg oder in einem Teil der Personen) auf *-n* auslautet, also übereinstimmt mit den anderen singularischen Nomina, wenn sie als Objekt der Aktivsätze stehen. Da das singularische Personalpronomen-Objekt in der Form identisch war mit dem Substantivobjekt (*n*-Auslaut), hat man es allmählich

nach denselben Regeln verwendet wie das Substantivobjekt. Die Substantive stehen als Passivobjekte im Nominativ, nicht im Genitiv, so daß der Genitiv auch bei den Personalpronomina durch den Nominativ ersetzt wurde. Der Sachverhalt kann mittels einer Analogiegleichung veranschaulicht werden:

vein Kallen 'ich brachte Kalle' : *Kalle vietiin* 'Kalle wurde gebracht' =

vein hänen 'ich brachte ihn' : *x*;

x = *hän vietiin* 'er wurde gebracht'.

Indem der Nominativ auch im Personalpronomen-Objekt eingeführt wurde, kam es zu einer verstärkten Subjektartigkeit des Pronominalobjekts, so daß das heute im Nominativ stehende Personalpronomen im Zusammenhang mit dem Passiv mitunter auch im negierten Satz auftreten kann, als wäre es quasi das Subjekt (*kun en minä talon pöytäan syömäänkään kutsuttu* 'da ich auch nicht zum Essen an den Tisch des Hauses gebeten wurde'). Diese Verwendung ist jedoch selten; in der Regel begegnet das nominativische Personalpronomen im Zusammenhang mit dem Passiv — gemäß den Objektregeln — nur in positiven Resultativsätzen.

Die Erklärung wird u. a. dadurch unterstützt, daß ein entsprechendes nominativförmiges Personalpronomen-Objekt in den gleichen Dialekten auch in Verbindung mit dem Imperativ verwendet wird (*kutsukaa minä häihin* 'ladet mich zur Hochzeit ein'). Der Nominativ des Personalpronomens beruht also auch im Imperativ auf der Analogie der Substantive (vgl. *kutsukaa Kalle häihin* 'ladet Kalle zur Hochzeit ein!').

Auch das persönliche Passiv des Südostnischen wird generell nur in positiven Resultativsätzen verwendet; man sieht daran, daß sich das Personalpronomen (»Subjekt«) in dieser Hinsicht wie ein Objekt verhält. Verf. führt aus, daß es sich

Vanhan persoonallisen passiivin jatkajiako?

historisch auch um ein Objekt handelt. Eine Ausnahme bildet der im Bereich von Lettland gesprochene Dialekt von Leivu, wo das persönliche Passiv auch in negierten und irresultativen Sätzen begegnet. Die Vertretung von Leivu kann jedoch als jung interpretiert werden. Das Personalpronomen-Objekt wurde im Zusammenhang mit dem estnischen Passiv ursprünglich nur dann als Subjekt aufgefaßt, wenn das Pronomen der 3. Sg. *timä* das Objektwort bildete. Dieses *timä* (und seine Entsprechung in der 3. Pl., *nimä*?) ist

nämlich ein ehemaliges Demonstrativpronomen und stand deshalb als Totalobjekt des Passivs im Nominativ, nicht im Genitiv oder Partitiv wie die Pronomina der 1. und 2. Person. Die Personen- und Numeruskongruenz des Verbums entstand, indem der Typus *timä vījās* 'er wird gebracht' der aktiven Konstruktion *timä herānēs* 'er erwacht', *timä nāūtās* 'er zeigt' gleichgestellt wurde. Die Analogie *timä herānēs*: *ma herāne, sa herānēt* usw. = *timä vījās*: *x* ergibt für *x* *ma vījā, sa vījāt* usw.